

ISTEN ÉS A HÁBORÚ

ÍRTA:
NAGY LAJOS

Ez írás jövedelme a hadbavonultak csalátagjainuk fölsegélyezésére fordítattik.

BUDAPEST, 1915
IFJ. KELLNER ERNÓ KÖNYVNYOMDÁJA
V., Csáky-utca 10. - 39520

Az

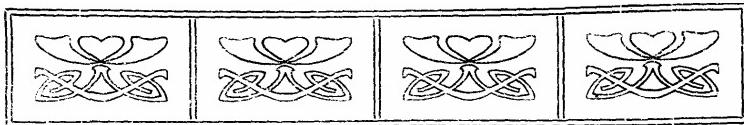
*Örök béke eszméjének
hódolok ez írással, ajánlva ezt a
legszeretőbb Édesanyának
gyermeki hálás szeretettel*

Béke az Olvasónak !

Amit e füzetecskében az Istenről és a háborúról elmondok, azt sok átgondolás után lelkem igazával s teljes meggyőződéssével mondjam el. Azért is kellett azokat elmondanom, mert minden a lelkem igaza és meggyőződése s a lélek késztetett azoknak mással való közlésére is. Tudom, nagyon kevesen vannak most, akik így gondolkognak. Talán mert kevésbé kutatták az írásokat, vagy mert így gondolkozni tiltja most magyar virtusuk, nemzeti érzésük s azt gondolják, hogy így disztingválni: bűn. Vagy talán az is a baj, hogy így érezni sokan nem mernek, vagy nem akarnak. Nemzeti fájdalmunk szent volt és szent marad előttem is, de amikor a múlt idők vészfergetegében a véráztatta földről fölemelem szememet, az egy, örök Változhatatlant keresve, s fürkészve kutatom annak e sorsos időkkel való viszonyát, anélkül, hogy rossz lennék magyarnak s rossz lennék embernek, elmondom hitvallásomat: Istenről is s a háborúról is. A názáreti Mester tanított így gondolkozni és így beszálni. Ha valakinek tisztább képe van e viszonyról, s azt örök Nagymesterünk, Élettanítónk igéivel tudja támogatni, elfogadtatni s az érző, gondolkozó és cselekvő emberre nézve élet-igazságára tenni, örömmel fogadom el azt a véleményt. Ám addig vallom azokat, amiket ez írásban elmondandó vagyok: „Itt állok, másként nem tehetek, Isten engem úgy segíjen”.

Gyűró, 1915 január havában.

Nagy Lajos.

Jelige: *Mert nem tanácsos, hogy az ember lelkiismerete ellen cselekedjék. Itt állok, másként nem tehetek.*

A világtörténet olyan eseményeit éljük, amely események forgatagában lelkünk elveszti az eddig képviselt egyensúlyt, szívünk érzéseiben megzavarodik, rokonszenvünk bizonyos dolgok iránt nagyobb méreteket ölt, ellenszenvünk irányt változtat, a fogalmak értéket veszítenek s új tartalmat nyernek, hogy végtére is bábeli zűrzavar támad nemcsak beszédünkben, de szívünkben, agyunkban, érzésünkben, gondolkozásunkban s egész isten képére formált emberi mivoltunkban. Ebben a bábeli zűrzavarban, amelyben minden oly kétes, minden oly bizonytalan – mint a mily bizonytalan táborba szállt véreinknek élete s viszontlátása – csupán csak egyetlen egy dolog áll előttünk, mint teljes bizonyosság, és ez az, hogy most minden, de minden a háború szemüvegen keresztül tekintünk, minden, de minden a háború mértékével mérünk. – Feléje fordulva mondjuk imáinkat, könyörgéseinket, átkainkat s káromlásainkat.

A háború vasmarka az, amely csatasorba löki az útszéli csavargót úgy, amint büszke hadi sorba állítja a méltóságok és koronák reménybeli örököset. – A háború vasmarka az, amely letétei a munkaeszközök s fegyvert ad a pörölyét azelőtt vigan forgató kovácslegény kezébe, mint ahogy a költő kezéből is durván kitípí a hárfát, a festő kezéből az ecsetet, a szobrász kezéből a vésöt s teszi mindmegannyit akaratlan hőssé, marcona kinézsű hadfivá.

A háború szomorú, véres képe rajzolódik az inség szalmazsákján fentrengő koldus-condrák szenvedő arcára, valamint a szenvedést öröklött, faji góggel, nemesi büszkeséggel viselő úriosztály fájdalmas arckifejezésére. A háború ínséges keze nyomja békelyegét a súlyában fogyott, de értékében emelkedett négy, illetve most már hat filléres pékzsémyére, amint az szabályozza gazdasági helyzetünknek minden fazisát, minden alakulását. S bár ügyünk igazába vetett hitünk és jó föltekünk diadalról s az élet jogáról beszél nekünk, megmegremegő szívvel mégis úgy érezzük, hogy a háború az, amely most nemzetek sorsa fölött dönt, dölyfös, nagyúri szeszélyteljes életet adva, vagy halált osztogatva. Bizonnyal meg sem is botránkozhatnánk, ha valaki mindezek láttára így szedné olyasorra szorongó lelkének imádságát:

– Óh Élet és Halál szabados ura, te szent, te nagy Háború, könyörülj rajtam.

Ám ha nem is hangzanak föl ily szavakba öntött zsolozsmák, ily tartalmú imádság mégis sokaknak lelkében megfogamzik. Bár másrészről az is bizonyos, hogy az egy örök Isten trónjához sem hatolt még annyi imádság soha, mint éppen napjainkban, amely imádságok azonban a háború zűrzavaros képének leghűbb, legigazibb visszatükrözői. Mert megváltozott most az imádságnak a hangja is, meg annak tartalma is s ki tudja: vájjon az az imádság, amit milliók és milliók naponta elmondanak, nem durva istenkáromlás-e, s nem hull-e átokként vissza a népmilliók fejére?! . . . Mert a háború kétes forgatagában még egy igazságot meg kell állapítani és ez az, hogy a minden idők és minden változások fölött álló örök Isten változhatatlan most – a világháború közepett is – a maga fenségében, a maga isteni mivoltában.

Igen, bár véges, gyarló emberi szenvedélyteljes, pártos, eget-ostromló imádsággal megkörnyékezzük az isteni Fönséget is, s a maga fönségeből lerántani akarva pártvezérré, vagy mondjuk így: Attilává, Hunyadi Jánossá, Kinizsi Pállá, vagy a modern hadászat szerint Napóleonná szeretnők tenni, – persze minden nemzet a maga részére megnyerve, a maga táborában foglalkoztatva, – ő megmarad a maga szomorú pártatlanságában, azzal mintegy azt fejezve ki: amint kezdtetek, fejezzétek is be.

S ebben a néma isteni szózatban megtaláljuk annak a viszonynak a szálait is, amelyben a háború s az Istenség egymással kapcsolatban, vagy szemben állnak, s viszont feleletet találunk arra a meggyötört lélek följajdulására, amely az atheisták elmélet eme tételeivel kezd mindjobban megbarátkozni: Ha Isten volna, nem lenne háború.

Isten és a háború! – vagy mondjuk így talán, ez a mai történelmi napok fölfogásának jobban megfelel: a *háború* és az Isten! – Van-e közük ezeknek egymáshoz s ha igen, milyen lehet az a kapcsolat, amellyel egymásba fonónak? Nem érdektelen ennek a viszonynak a kutatása s lelkismeretes megvilágítása, mert ha föntribb azt mondottuk, hogy úgy a lélek, mint a szív összes megnyilatkozásaira a háború nyomja békéget, – azt sem lehet letagadni, hogy az embert, – még legprimitívebb alakjában is, – lévén vallásos kedély, sokat foglalkoztatja a gondolat, a kutató kérdés: jól van-e ez így, amint van, abszolút erény-e a háborúk szentvedélyében érdemrendekkel s aranykeresztekkel kitüntetett hősiesség, helyeslést nyer-e onnan felülről, a minden történések örök vizsgájától s számontartójától e világháború?

Nem tartózkodom kijelenteni, hogy az a kapcsolat, amit az Isten és a háború között meglevőnek tartanak, emberkéz, jobban mondva emberész alkotta kapcsolat csak, amely viszonnyal, amely összekapcsolással az ember csak önmagát akarja menteni, szebbé, tökéletesebbé tenni, még akkor is, amikor az istenképet teljesen levetközte magáról. Az ember az Isten nevével szentté avatja a háborút, hogy annak leple alatt azután minden fortéimét elkövethessen, amely förtelmek magukban véve az örök szégyen és örök gázság békéget nyomják elkövetőkre.

S ennek a téTELNEk az igazságáról annál inkább meggyőződhetünk, minél jobban mélyedünk el Krisztus evangéliumában s az evangélium világánál minél fölbudzultabb lélekkel keressük annak közelségét, aki az Út, az Igazság és az Élet a *mi* számunkra.

Mert aki közelséget és közösséget érez azzal a názáreti Mesterrel, aki az embernek vesztett édenét, a szívből elsikasztott Istant, a sokat hajszolt, de soha meg nem talált

boldogságot vissza akarta adni, akinek jöttét angyali sereg adta tudomásul a csodákat sejtő s a csodákra váró szegény csordapásztorok megszéppent tömegének, hirdetve örömet, minden népek örömét, aki ennek a názáreti vándortanítónak közelségebe kerül s vele igazán közösségbé lép, az a háborút, mely annyi könnynek, annyi nyomornak, annyi panaszos kiáltásnak s annyi hiteroppant meghátrálásnak, annyi szitoknak, annyi káromlásnak, annyi embertelenségnek, szeretetlenségnak, annyi szennyes indulatnak s állati ösztönnek a szülőanyja, szentnek nem mondhatja. Mert aki közelséget és közösséget érez ezzel a názáreti csodarabbival, aki magáról fenkölт alázatossággal mondotta: Én és az Atya, egy vagyunk, az megérzi közelségét az örök Istenségnak s érzi lebilincselő, megejtő hatását az abszolút erkölcsi törvény örök hatalmának, örök igazságának is. Az megérzi közelségét az Istennek is, mert a Mester bizonyára már hozzája is szolt ily szavakkal: „Új parancsolatot adok néktek, hogy egymást szeressétek; amint én szeretlek titeket, úgy szeressétek ti is egymást. Erről ismernek meg titeket, hogy az én tanítványaim vagytok”. Ám mielőtt tovább beszélteknök Jézust, aki a mi keresztyén hitünknek fundamentumát lerakta s keresztyén etikákat vére hullásával pecsételte meg, vessünk egy pillantást azok gondolkozására, aikik keresztyéneknek is tartják magukat, de azért a háborúról is úgy beszélnek, mint iskolásgyermekek harcijátékáról, amely nagy gyermekék harci játskánál, bús tornájánál, véres öldöklésénél a főrendező szerintük: az Isten. Vessünk egy pillantást azok gondolkozására, aikik e világ- és életnézetet nem annyira az evangéliumokból, mint inkább az emberi szenvedélyekkel átélt és szentesített s emberi vérrel megírt Élet törvényeiből merítik s ahhoz argumentumokat az Ótestamentom irataiból vesznek – mint az isteni kijelentés e sajátos epochájából – s amely iratok valóban csak úgy hemzsegnek a szentnek mondott háborúktól, a harci fölvonulásoktól, a véres öldöklésektől s amely iratok nem egyszer magát az Istant is bevonják a harcba, a csaták fölviharzsába s őt fölruházzák emberi szenvedélyekkel, aki majd mint egy fölszabadult oroszlán úgy küzd, úgy viaskodik választott népéért, az ellenség tábo-

rát halomra pusztítva, majd elpártolt, hűtlen népét sújtja, bünteti idegen népek fegyvercsapásával s szorosra fűzött rabszájával, szóval: aki maga is szeret, majd gyűlöl, harcol és viaskodik, nem rettenve vissza semmi vérontástól, semmi kegyetlenségtől, majd, aki megnyugszik hősi babérain.

Ám ezzel a felfogással szemben ne feledjük, hogy ez a pártos isten nem a minden népeknek kijelentett Isten. Ez az Isten csak a zsidó nép hagyományaiban élt, ez az Isten csak a próféták lelkében izzott, ez, a szenvédélyek ezernyi szálából megkonstruált s a zsidó nép vallásos megismeréseiből, tradícióiból fejlődött és öröklött Isten egyedül a zsidó nép nemzeti istene, az erős, a bosszúálló Jehova, a szigorú Adonai, aki egyik kezében tüzes villámot tart, hogy azt maga zúdítja sújtoló átokként elpártolt nemzete gőgös fejére, a másik kezében pedig büntető pálcát, hogy azzal sújtolja a Jehovát semmibe nem vevő pogány népeket.

Izrael népének erről a pártos, nemzeti istenről megalkotott vallási fogalmaival és erkölcsi nézeteivel azonban nem szabad magát azonosítani egy nemzet gyermekének sem, akivel csak valaha, ha mindenkor iskolásgyerrnek korában is, a karacsónyi öröm, amely, nem egy nép, hanem minden nemzet örömét célozta, s az új parancsolat, amely a minden örömök kútforrását, a szeretetet tette etikánk, akarásunk és cselekvésünk központjává – közöltetett.

Ótestamentum, és Újtestamentum, törvény és evangélium, keresés és rátalálás, sóvárgás és beteljesülés, ezek azok a tételek, amelyek örvénylő mélységükkel s szédition magas-ságukkal gondolkozásra s finomabb distinkciókra kényszerítnek bennünket.

Nem, azt én sem mondom, hogy ez a názáreti csodarabbi az ótestamentomi iratokkal való közösséget teljesen megtagadta s a törvényt teljesen eltörölte volna. Nem, ő nem jött a törvény eltörlésére, hanem jött annak betöltésére. Uj parancsolatot adott nekünk s a törvényt is új szellemben hirdette, annak új tartalmat és új értelmet adott s azt a lelkikeresztelést szavával a szív falára írta.

Nem, ő nem jött a *törvényt* eltörölni, de jött annak mélyítésére, régi, elmosódott érzések, isteni igazságok életre keltésére, előhívására.

„Megmondatott a régieknek, ne ölj – buggyant föl, szívéből az új igék forrása, – s hangzott föl ajakán lágy zengésű szavakban, de biztos hanghordozással s tiszta öntudattal a minden idők hegyi prédkációja – mert valaki öl, méltó az ítéletre. – Én pedig azt mondom néktek, hogyha valaki haragszik az ő atyafiára ok nélkül, már méltó az ítéletre. Légy azért jóakarója a te ellenségednek is, míg vele egy úton vagy.”

Oly tiszta csengésű szavak ezek, oly színarany tartalommal, amit félreismerni nem lehet, nem szabad. Örök időkre szóló evangéliumnak volt ő a prédkátor a ha törvénye alól jogos igényű kivételeket látott volna fölsorakozni korának viszonyaihoz mérten, vagy a messze jövendőt tekintve, úgy bizonyára létfeljogosultságot adott volna azoknak (felsorolva a körülmenyeket, hogy mikor szent az ölüs s mikor jogosult a gyűlölet) ám ehelyett az irgalmas szamaritánusról szóló példázatban oly gyönyörű megfejtését adja annak, hogy tulajdonképpen ki is a mi felebarátunk s kit kell testvérünknek tekinteni?

A felelet: minden embert, különbség nélkül. Faji jelleg, nemzeti viselet, vallásbeli meggyőződések legyőzésével. minden embert: az országutak vándorát épp úgy, mint a koronás főket, a sátrak alatt lakó füstös cigányrajkokat épp úgy, mint a márványpaloták gyermekeit, a legfelsőbb bíróság komorképű képviselőit épp úgy, mint a fegházak és börtönök rút arcú s eltorzult lelkű lakóit, észak állatbörbe öltözött eszkimóit – kiknek legszebb vágyuk egy-egy fóka elejtésében összpontosul – épp úgy, mint a mérsékelt földöv kultúrnépeit, valamint a tropikus égalj feketearcú rabszolgáit, mert minden ember az Isten-képet hordja önmagán, mert minden ember lelkében, ha nem is él, nem is működik, de legalább ott szendereg a belénk oltott isteni lélek, isteni gondolat, amely, bár szendergő gondolat birtokában is minden embernek jogában áll a mindenből urát így szólítani: Mi Atyánk –

aki csak benne egy örök eszményt, örök ideált megsejt, elgondol vagy megérez.

Ha pedig az Atya egy, mi mindannyian testvérek vagyunk. S így a háború sem más, mint testvérgyűlöllet, testvérharc. Ez pedig már a legelső formájában is undorító volt. Égett Kain oltárán is a láng, ám a füst visszaverődött sötét rút arcába. Nem, Isten gyermekei nem élhetnek egymással gyűlölködésben, azért új parancsolat adatott minénkünk, hogy úgy szeressük egymást, amint Jézus szeretett minket, aki a szeretet evangéliumát így szötte tovább isteni lelkének meleg sugaraiiból:

„Szeressétek ellenségeiteket is (mert ellenség akad azért minden a világon) áldjátok azokat, akik titeket átkoznak, jót tegyetek azokkal, akik titeket gyűlölnek és imádkozzatok azokért, akik háborgatnak és kergetnek titeket. Mert ha csak azokat szeretitek, akik titeket szeretnek, micsoda jutalmát veszitek annak?”

Óh annyira új szavak, új igék voltak ezek, hogy nem tudta azokat megérteni Izrael kemény nyakú népe s annyira új, ismeretlen evangélium ez, hogy még ma is csak a szavakat ismerjük, a mondatokat ismételgetjük, azoknak mély értelmét, isteni tartalmát azonban nem tudtuk s nem akarjuk mai napiglan sem megérteni, magunkévá tenni s az új igéknél életet adni.

De, hogy is értette volna meg ez igéket Izrael népe, hogy értette volna meg az a kor, amely benne egy hatalmas embert, egy hódítót, egy diadalmas hadvezért, egy ősi jogon eljövendő büszke királyfit sejtett, aki kardjára csap, riadót fúvat, tespedő, pusztulni induló nemzetet ráz föl s teremt újjá s Jahve bosszuló harajját újból belekapcsolja a küzdő, a diadalmas nemzeti életbe, amelynek fölviharzó ereje minden szolgaságot megszüntet, minden rabláncot összetör, amely csak Izrael gyermekét szorítja.

S hogy is érthette volna meg Izrael népe az új igék apostolát, aki a nemzeti aspirációkban – amely környezetéből átcsapott reá s egy pillanatra őt szíven markolva föltüntetett előtte messze tartományokat, lába elé guruló koronákat s azokat mind neki ígérite, csak fegyver után nyúljon –

mindeme nemzeti aspirációban, amely ott izzott elnyomott népének lelkében s ott élt sóvárgó vágyaiban, titkos epekedésében, csak kísértést látott az ellen, hogy ő lehessen minden idők s minden népek számára az Ut, az Igazság és az Élet s annak elűzésére diadalmasan csendült föl ajakán a szó: „Távozz tölem sátán!”

Amikor pedig megváltói munkáját már-már befejezve a Gecsemáné kertjében megállott bátor szelídseggel a fegyveres sokaság előtt s a heves természetű Péter szablyát rántott, hogy fegyverrel álljon védelmére a megtámadott Igazságnak, a názáreti Mester szelíden intette őt: „Péter, tudd hüvelyébe a szablyádat...”

Ám Izrael érthetetlenségénél, keményszívűségénél sokkalta súlyosabb a beszámítás, hogy békességet hirdető evangéliumát mi sem értettük meg s mi sem fogadtuk szívünkbe, akik pedig élvezzük, de meg szeretjük is élvezni a keresztyénségnek minden olyan áldását, amely ránk nézve kényei mes is, meg kedves is. Új igéit nem értettük meg mi sem, akiknek pedig 2000 esztendőn keresztül folyton hirdettetik a karácsonyi evangélium, amely hirdetett az Istennek dicsőséget s az emberek közt jóakaratot s akik 2000 esztendőn az adventi napokban évről-évre várjuk a békesség” nagy apostolát, fejedelmét. Kimegyünk elébe, zöld ágakat hintünk útjára, befogadjuk őt karácsonyi vendégül is s a vendéglátás címén eszünk, iszunk, ünnepi díszbe öltözökökünk s karácsony multával azután e kényelmetlen vendéget – aki nemcsak ünnepi díszt, de tiszta szívet is és megújult erős lelket is kér tölünk – kiutasítjuk, hogy a jövő adventben legyen megint kit várni s mi átadjuk magunkat újból a szenvédélyeknek, gyülölködéseknek, torzsalkodásoknak. Vagyis az ember csak az ünnepségeket szereti, de nem az abban rejő igazságokat, az ember csak a karácsonyi evangélium előnyeit aknázza ki szívesen, de a karácsonyi örömet előidéző erkölcsi parancsolatok tisztaságát nem akarja szívébe fogadni, az ember beszél testvériségről, közös atyáról, világbékéről, de egymással azért örök villongásban áll s a világbékét örök fegyverkezéssel s nem a krisztusi törvényekkel, az új parancsolattal a Szeretet lelkével akarja biztosítani. Épp azért

támadhat azután a világcéke eszméjéből oly könnyen világ-háború.

Nem is Istantól származik az, az Istennek ahhoz semmi köze, mert az Istantól csak jó adomány és tökéletes ajándék származhatik és nem a gonosz.

S épp azért tiltakozom még ama vallásosnak látszó gondolat ellen is, hogy a háborút Isten mint büntetést különé az embermilliókra. Noé bárkája felett a szövetségjel: a szivárvány ragyogott föl gyönyörű színpompában az Isten-ség örök időkre szóló ígéretével: „Ennek utána amíg a föld lészen, vetés és aratás soha meg nem szünnek.” Kedves, vonzó keretben isteni igazság. S az Isten nem csúfoltatik meg s meg nem hazudtolható. S csalafinta módra ő sem fordít egyet az adott ígéreten s özönvíz helyett nem küldi ránk a világháború átkát. Ne is hárítsuk annak ódiumát az ő isteni fenségére, mert, hogy a vetés és aratás ideje kiesik sok helyütt az esztendőből s a tavasz és nyár, az ősz és a tél bele olvad egy pusztító viharba, afölött nem Ő, hanem földi istenségek határoztak.

A háborút azért szépítgethetjük, nevezhetjük azt férfi erények tűzpróbájának, hősi színterének, igazában véve azonban nem más, mint az ostoba, a vak fátum vérfürdője, ahol buta kozákdárda olthatja ki a legragyogóbb lángelméknek, a Petőfi Sándoroknak életét s alapjában véve nem más, mint a nagy véletlen, vagy az ökölgög elvének az uralma, amit a magyar nép észjárása e szavakkal fejez ki: aki bírja, az marja. Ez pedig nem lehet elve a XX-ik század gyermekének. De meg igazságtalan is. Legtöbbször keletkezésében s úgy-szólvan minden fázisában s majd minden végeredményében is.

Különösen igazságtalan, mikor a háború gondolata a vérengzési vágy nem a népmilliók lelkéből pattan ki s gyűjtja föl a lelkeket, hanem az egyszerű hatalmi, terjeszkedési kérdéseknek az eszköze.

Amikor uralkodó tényezők, államhatalmak, abszolút fejedelmek állítják csatasorba a népmilliókat kapzsi vágyaik, nagyhatalmú túlkapásaiak áldozataiul. S különösen igazságtalan egész alakulásában és lefolyásában akkor, amikor a népmilliók nem szabad elhatározásból állanak a kibontott

zászlók egyike vagy másika mellé, amely zászló igazságának diadala nélkül nem kell nekik a becstelen élet, de önelhatározásból választják a hősi halált; vagyis mikor nem lehet nyilván kimondani az egyik zászlóra sem: ez az igazság, a szépség, az isteni erő zászlaja, ez alatt mind az igazságért lihegő emberek küzdenek; ez meg a rútság, a hazugság, a gázság zászlaja s akik ez alatt vannak – azok mind gazemberek. Igazságtalan a háború, amikor a Gorkij Maxim-ok kezébe éppen az a cári önkény nyomja a gyilkos fegyvert s löki őket csatasorba, amely cári önkény ellen a lelkük mindig lázadott, a kezük mindig ökölben volt s a szemük mindig haragosan villámlott.

Ám az ilyen szabad elhelyezkedés háborúja, amelynek szinonimjáról talán Petőfi is álmودott fatumszerű versében, amelyben a világszabadságért s igazságért lihegő népeit látta, összeütközni a zsarnoksággal, amely szentnek mondható nagy világtorna, végső összeütközés élére legfőbb rendezőnek valóban még az Istenet is odaállíthatnék, még nem szólaltatta meg ágyúit soha s nem is fogja megszólaltatni, míg a világ fönnáll; szent és igazságos háború tehát nem is volt és nem is lesz soha sem. S nem mondhatjuk a háborút igazságosnak végeredményében sem, mert rendesen nem a jog, az igazság a mérvadó, de mert úgy a jogot, mint az igazságot fegyverrel mérik az új kor Pilátusai, akik mosolyogva csapnak fegyverükre s úgy mondják: itt az igazság s kaján tekintetet vetve vert arannyal telített láncaikra fennen hirdetik: ez az erő.

S ezek, bár keresztyének vallják is magukat, vajmi kevés közük van az új parancsolathoz, melyet Jézus adott nekünk s vajmi messze tasztítják maguktól az örök Istenséget, kit bár imádságukban Mi Atyánknak neveznek.

S vallom is, bár kiáltó szó legyek a pusztában, vagy, bár ezerén támadjanak ellenem hitvallásomért, bátran és tartózkodás nélkül kijelentem, hogy a háború nem Istenől származik. Neki semmi oksági köze nincs ahoz. Legalább az én Istenemnek, ami Istenünknek – amely Isten a názáreti Mester lábaihoz borulva tanuljuk megismerni, amíg szelíden úgy fedd bennünket, hogy egy a szükséges dolog s nekünk a jobb részt kell választani – a háborúhoz semmi oksági köze nincs.

Sőt háborús imádságainkban is az Istenet, ezt az egységes Istenet, a minden népek atyját szétdarabolni, széttépni akarjuk, mikor minden nemzet a maga igazságának akarja megnyerni s minden nemzet millió és millió imádságban az ellenség elpusztításáért, kiirtásáért könyörög. Annyi pogány imádság, mint napjainkban, talán az egész világtörténelem leforgása alatt nem hagya el az emberek szívét. Talán ellen-súlyozza némileg e sok pogányságot az az amerikai hajó, amely az Egyesült Államok iskolásgyermekeinek ajándékaival megterhelve, mint Isten lelke úgy ringott, úgy lebegett a vizek felett s jött hozzánk csodás hajó, örömhajó mérhetetlen nagy vizeken keresztül – átokkal sújtott minden nemzethez, a szeretet nyelvén hirdetve a minden népek Istenét – a minden népek árvainak, megsebzett szíveinek. Egy tömlőből gyógyító balzsam minden félnek, akik egymást szíven ütötték, egy hajóról karácsonyi öröm minden félnek, akik egymással farkasszemet néznek. Ezen a hajón, amelyen oly jó megpihenni, több az igazság, mint millió és millió háborús imádságban s hatalmasabb a szeretet, mint bármelyik tábor ereje.

Sok minden lehetne még e térgy körül fölhozni, de úgy gondolom, hogy a már leírottak is elég bizonyosnak arra, hogy a háború nem Isten műve s hogy a háborút szentnek mondani emberi gyarlóság.

Háborút is folytatni, de meg evangéliumot is hirdetni – abszurdum. Akkor sokkal tisztább és becsületesebb dolog a német bölcselőnek: Haeckelnek monista világnézetét elfogadni, aki Heraklitos-szal vallja, hogy: „A küzdelem a dolgok ősatyja s a létért való küzdelem tülekedései közepett – ahol ellen-séges energiák törnek egymás ellen – gondviselésről vagy erkölcsi világrendről szó sem lehet”. Am, amint az örök Szeretet nevében tiltakozom az ellen, hogy az Istennel oksági köze volna a háborúhoz, az élő Isten nevében tiltakozom e monista világfölfogás ellen is.

Még csak egyet. Ha egyszer már a keresztyénség körén belül helyezkedünk el, kell, hogy minden tettünkben irányító-képpen a názáreti Jézus álljon előttünk, aki maga az Út, az Igazság és az Élet a mi számunkra. Vagyis kell, hogy

keresztyén morálunk, társadalmi etikánk azt vallja, hogy: minden tettünk csak akkor helyes, ha arról megengedjük, foltételezzük, szentül hisszük, hogy Jézus a mi helyzetünkben hasonlóképpen cselekedne.

Már pedig ha azt kérdezzük, hogy: ha Jézus volna a népeknek világi fejedelme, belevinné-e a népek millióit világ-háborúba, bizonyára azt kapjuk feleletüл, hogy: *nem*.

S ha azt kérdezzük, hogy Jézus fogna e fegyvert ember-társára, bizonyára azt kapjuk feleletüл, hogy: *nem*.

S ha azt kérdeznök: mit csinálnának a földi uralkodók Jézussal, ha a földön újból megjelenne, mint bármely nemzet ácsmesterének szép, fegyverfogható, szálas gyermeké, feleletüл bizonyára csak azt mondhatjuk, hogy: besoroznák katonának s csatasorba állítanák őt is s ha saját lelkének parancsát követve – amelyre Isten által köteleztetett – embertársára fegyvert fogni nem akarna, de békességet prédkálna s talán megáldaná még az ellenséget is: egy-szerűen föbe lónék.

Szomorú megdöbbentő igazságok ezek, ám sajnos, ezek felelnek meg a mai kor háborús követelményeinek.

Kétezer esztendővel ezelőtt, Jordán vize mentén, a judeai pusztaságban támadt egy erős, sziklaszilárd jellemű próféta, aki az igazságot odadörögte Heródes királynak is. A király ezért tömlöcbe vettette, majd később lefejeztette. E próféta Keresztelő János volt. Nem tartózkodom kijelenteni, hogy háború addig mindig lesz, amíg nem támadnak próféták a néptömegekből százan, meg ezren, akik a földi hatalmaságoknak, akik isteni rendeltetésükön megfeledkeznek, bátrak lesznek megmondani, hogy: csak a te Uradat Istenedet szolgáljad, s bátrak lesznek figyelmükbe hozni, hogy az emberek milliói békességes együttélésre s egymáshoz való jóakaratra vannak teremtve. A háborúk addig mindig megismétlődnek, amig a népmilliókból nem támadnak próféták százan, meg ezren, akik bátrak lesznek a földi császároknak, kapzsi cároknak megmondani: mi elismerjük a felsőbbségnek isteni rendeltetését, csak ismerjétek el ti is Isten adta jogunkat, hogy mi azért élünk a földön, hogy szerető viszonyokat szőjünk, azért élünk, hogy szeressünk, nagyon szeressünk s

hogy mindenkit szeressünk s nem azért, hogy ádáz gyűlölettel egymás ellen törjünk.

S a háborúk addig mindig megismétlődnek, amíg a népmilliók lelkét is át nem hatja az új parancsolat, a szeretet törvénye, s amíg a gyermekek s az ifjúságot is oly történelmi példákkal nevelik, amelyek csak vadságra, lelki durvaságra adnak alkalmat.

A háborúnak most sok megrázó eseménye van, amely tanulságul s nevelő eszközül fog szolgálni a jövő nemzedéknek, amelyek közül nagyon sok bekerül a jövő pedagógiájába. Mily lélekemelő s mily tanulságos volna azonban, ha a történetíró a megrázó harci események között ilyesmit is följegyezne a történet lapjaira:

Két haldokló fekszik egymás mellett. Az egyik orosz, a másik magyar katona. Mindegyiket az ellenség golyója terítette le, mint kivert, kóbor, veszett kutyát. Az orosz katona fölemeli kissé fejét és hörögve szól: Bajtárs, adsza kezed! Te sem bántottál engem annak előtte, én sem bántottalak. Mi megfértünk volna egymás mellett az eke szarvánál is, de meg a lövészárkokban is, csendben, békességen. Nem tudom miért, de fegyvert adtak kezembe s a tiedbe is. Egymás ellen küldöttek bennünket s mi egymás ellen törtünk. Engem oda-haza egy szerető asszony s négy kis árva fog megsiratni, s szennedő arcdról azt látom, hogy te is árvákat hagsz magad után. Bajtárs adsza kezed, hisz én neked testvéred voltam s testvéred vagyok még a halálban is. S a két haldokló keze egymásba fonódik, örök frigyet, örök testvériséget kötve egymással. A fejük aláhanyatlak, szívükre béke száll, örök béke, s most már csak távolról hangzik az ágyúdörej, a fegyverpropogás, amely egymásra törő, viaskodó testvérekrol, szomorú emberekről beszél.

A történetírónak ilyen jellegű féljegyzése – ami pedig bizonyára nem volna pusztta költészet – mennyivel közelebb vinne bennünket a világkéhez, mint teszi azt diadalmas hadjárat és hőstettek megörökítése. Igaz ugyan, hogy e féljegyzések nyomán a hódító Caesarok, a hadverő Hannibálok s a hadi történet Kinizsi Páljai és Napóleonjai veszítenének vonzó erejükön már az iskolásgyermekek szívében is, de kárpótlásul sokkal többet

nyújtana: közelebb vinne bennünket az emberiség örökké ideáljához, a názáreti mesterhez, mint a béke töviskoszorús apostolához.

És még egyet. Amidőn az evangélium világánál fényt óhajtottam vetni a kérdésre, hogy mily viszonyban van az Isten és a háború, s midőn arra a következtetésre jutottam, hogy a háború Istantól nem származhatik, ezúttal s ezzel távolról sem akartam lohasztani azt a fölbuszdulást, amely nemzeti ügyünk védelmével kapcsolatban országszerte ural-kodik. A lavina már megindult, azt így erőszakkal megállítani nem volna célszerű. S ha valamelyik népnél jogos a fegyver-fogás ténye, úgy első sorban jogos az most minálunk. Ha isteni törvény szerint nem is, de emberi értelemmel gondolva igen. Létünk ellen törtek, nemzeti életünket veszélyeztették, a *mai* alakulások szerint pedig már arról van szó, hogy éljen-e magyar nemzet továbbra is itt a Tisza táján, s ily alakulások szerint e ránk erőszakolt világháborúban most már minden erőnkkel csak azon kell lenni, hogy abból győztesen az igaz ügy kerüljön ki, hogy ezzel is közelebb jussunk a világbéke eszméjéhez. Mert:

Lesz még egyszer ünnep a világon,
Ha majd elfárad a vész haragja
S a viszály elvérzik a csatákon –

(Vörösmarty)

s a mi gyermekeink, de meg a többi nemzetek gyermekei is megtérnek családi tűzhelyeikhez, s „ minden vérbe fertőztetett öltözöt lesz a tűznek martalékává” (Ézsaiás IX. 5.) s minden nemzetek körében millió és millió szívből szakad föl a fohász, a szent epekedés, hogy adassék Istennek dicsőség s legyen az emberek között békesség és jókarat.

Hozsánna neked béke ünnepe! Hozsánna neked Isten!